

MÓZES ELSŐ KÖNYVE (GENEZIS)

BEVEZETÉS

Mózes első könyvének a címe a görög és a latin fordításban: Genézis (keletkezés, eredet). Mint a kezdetek könyve, kétszeres kezdetről szól: a jelen világról és Izráel népéről. Mindkettő – a világ is, a nép is – egyaránt Isten életet teremtő kezéből jött létre.

A világot illetően ez abból a nagyszerű „teremtéstörténet”-ből derül ki, amellyel a Biblia első könyve kezdődik (1,1–2,4a). Izráel népét tekintve, ez annak a gyermektelen párnak, Ábrahámnak és Sárának a történetéből válik érthetővé, akiket Isten az ő ígérete szerint nagy néppé fog tenni. Annak jeléül, hogy ez a nép létét egyedül Isten teremtő erejének köszönheti, e

szülők minden természetes elképzelés és váromlás ellenére csak öregkorukban kapják meg első és egyetlen fiukat.

Ez a könyv három fő részre oszlik:

Felosztás:

<i>A világ teremtése és az emberiség őstörténete</i>	1–11
<i>Izráel ősatyáinak története Ábrahámtól Jákóbig</i>	12–36
<i>Józsefnek és testvéreinek története</i>	37–50

E részek mindegyikéhez külön bevezetés olvasható. A könyv keletkezéséről és forrásairól ld. a Bevezetést Mózes könyveihöz.

A TEREMTÉS ÉS AZ ŐSTÖRTÉNET (1–11. RÉSZ)

Bár a Biblia első részében, az Ószövetségben csak egy kis nép történetét mondja el, mégis a világ teremtésével és a minden népet érintő őstörténettel kezdődik. Ezzel ennek a népnek a története az egész emberiség világtörténelmébe illeszkedik, és világossá válik belőle, hogy ami itt történik, annak minden ember számára van jelentősége. Ez az egyetemes szemlélet nem magától értetődő, s Izráelben is csak fokozatosan alakult ki. Izráel népének a története az Egyiptomból való szabadulással és a Vörös-tengeren át történt megmeneküléssel kezdődik (2Móz 1–15). Ennek megfelelően az ő ősi hitvallásuk sem a világot teremtő Istenről, hanem a szabadító Istenről szól, aki megóvta népét az elpusztulástól, és bevitte a „tejjel és mézzel folyó” földre (2Móz 3,8). Innen tekintve minden egyéb csak előtörténet; előbb az „atyák” igen változatos története, amelyben tükröződik Izráel törzseinek nomád származása, s ezt megelőzően az emberiség őstörténete, amely emberiség tagjaként kezdi felismerni magát Izráel már állami léte korában, mint egy népet a népek között.

Ebből a keletkezési folyamatból értjük meg, hogy itt nem egyszerűen valamilyen ősidőktől fogva megállapodott ismeret hagyományozódik, hanem – a legkülönbözőbb jellegű hagyományok: családfák, névjegyzékek, mondások és mondák felvételével – az óskor képe rajzolódik ki előttünk, amely a szó szerinti „pontosság” igénye nélkül az Isten és az ember közötti alapvető

viszonyból fedi fel az emberiség egész történetének előfeltételét.

Közelebbről nézve az is kiderül, hogy Mózes első könyvének az első tizenegy részében nem egységes őstörténettel van dolgunk, hanem az őstörténetnek mindjárt két jellegzetes előadásával. Így minden figyelmes olvasó előtt feltűnik, hogy a 2,4b-től kezdve még egyszer, kissé más formában és más sorrendben kapjuk a teremtés leírását, s a továbbiakban is újból és újból találkozunk kettősséggel és ellentmondásokkal (pl. a 4,17–26, ill. 5,1–32-beli, vagy a 10,21–31, ill. 11,10–26-beli nemzetségtáblázatokban). Az özönvíz után tett ígéret is kétféleképpen hangzik el (8,20–22, ill. 9,1–17), s bizonyos jelekből arra lehet következtetni, hogy az özönvíz bejelentése és lefolyása is eredetileg két önálló elbeszélésnek egyetlen előadásáá történt összeolvasztásában áll előttünk.

Az a „szerkesztő”, aki ily módon egyetlen érdekesítő történetté fogta egybe a két őstörténeti leírást, nyilván nem úgy gondolta, hogy az egyik jobban megfelel a valóságnak, mint a másik, s arra sem tett kísérletet, hogy mindegyikből a szerinte valószínűbbet válassza ki. Mindkettőt nyugodtan meghagyta egymás mellett. Amíg mi úgy gondoljuk, hogy valami csakis vagy így, vagy úgy történhetett, ő mindkettőben az egy igazságról szóló bizonyágtételt látja, amellyel szemben nem állítható az igaz vagy nem igaz valóságossága. Hogy mi az igazság a teremtést

mehetnek el (3,22; 6,3; 11,6k), de elrontott életüket is ajándékuil adja nekik, és szertört Atyaként fordul feljűk (ennek legjellemzőbb példája a 3,21). Mivel az elbeszélés a 12. résszel Istennek Izráellel tervezett külön története felé for-

A világ teremtése

I¹ Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet. ²A föld még kietlen és pusztta volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke lebegett a vizek fölött.

A Biblia legelső mondata alapvető hitvallás: Minden, ami van (*menny és föld*), Istentől származik, létezését nem a véletlennek vagy pusztán természeti okok hatásának köszönheti. Minden dolgok kezdetén (*kezdetben*) Isten teremtő cselekvése áll. Az a héber szó, amelyet Bibliánk a „*teremtette*” szóval fordít le, nem a valamiből való alkotást, hanem a semmiből való szuverén előhívást jelenti. Ennek felel meg az, hogy a következőkben a teremtés minden egyes új művét a Teremtőnek ez a hatalmas parancsszava vezeti be: „*Akkor (azután) ezt mondta Isten*” (vö. Zsolt 33,6,9; Róm 4,17). János evangéliumának kezdete arra utal, hogy ez az ige, mint életet és üdvösséget adó erő, él minden teremtményben, s jelenik meg Jézus Krisztusban személyes „Ige”-ként (Jn 1,1–14).

A teremtés a 2. v. szerint egy formátlan, félelmetes ősalappal (*kietlen és pusztta*, héberül: tóhúvábóhú) kezdődik. Ennek az ősalappalnak a leírásában az ókori Keleten elterjedt elképzelések visszhangoznak: kezdetben van a káosz; az élet és az élet lehetőségének nélküli állapot, a földet borító sötétség és vízáradat (ezt jelenti a *mélység*). A teremtés alapvető aktusai itt úgy értendők, mint szétválasztás és a határok megvonása, mint az életet lehetővé tevő rend létrehozása (ez a szemlélet uralkodik a 10. v.-ig tartó leírásban). – A *→Lélekre* használt héber szó lélegzetet, leheletet, szellet is jelent. Isten élő és életet teremtő lehelete mozgott (talán ez a helyesebb fordítás a *lebegett* helyett) a nyugodt vagy felkavart vizek fölött.

³Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság. ⁴Látta Isten, hogy a világosság jó, elválasztotta tehát Isten a világosságot a sötétségtől. ⁵Es elnevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának nevezte. Így lett este, és lett reggel: első nap.

A világosság minden élet előfeltétele, ezért találkoznak vele már itt, a Naptól függetlenül (16. v.). A héber ember számára ez a legfőbb életerő (Jób 33,28; Zsolt 27,1; 36,10; Ézs 9,1). A Teremtő szava ad győzelmet a világosságnak a sötétség felett, amelyet külön nem is kell megteremteni (de vö. Ézs 45,7).

⁶Azután ezt mondta Isten: Legyen boltozat a vizek között, hogy elválassza egymástól a vizeket. ⁷Megalkotta tehát Isten a boltozatot, és elválasztotta a boltozat alatt levő vizeket a boltozat felett levő vizektől. És úgy történt. ⁸Azután elnevezte Isten a boltozatot égnek. Így lett este, és lett reggel: második nap.

A két ég olyannak látszik a szemlélő szemében, mint

dul, éppen ezért olyan jelentős, hogy a Bibliának már az elején ily világos kifejezésre jut Istennek egyetemes, az egész emberiséget átfogó üdvakarata.

valamilyen boltozat (→mennyboltozat). Az ókori keleti világkép szerint e felett van felhalmozva az a vízkészlet, amely táplálja az esőfelhőket (7,11; Mal 3,10; vö. Zsolt 104,3).

⁹Azután ezt mondta Isten: Gyűljenek össze az ég alatt levő vizek egy helyre, hogy láthatóvá válják a száraz. És úgy történt. ¹⁰Azután elnevezte Isten a szárazat földnek, az összegyűlt vizeket pedig tengernek nevezte. És látta Isten, hogy ez jó.

¹¹Azután ezt mondta Isten: Növesszen a föld növényeket: fűvet, amely magvakat hoz, gyümölcsfát, amely fajtájának megfelelő gyümölcsöt terem, amelyben magva lesz a földön. És úgy történt. ¹²Hajtott tehát a föld növényeket: fűvet, amely fajtájának megfelelő magvakat hoz, és gyümölcsstermő fát, amelynek ugyan-csak fajtájának megfelelő magva van. És látta Isten, hogy ez jó. ¹³Így lett este, és lett reggel: harmadik nap.

Lépésről lépésre szorul vissza az élettelens, kaotikus állapot (2. v.), hogy a föld felszabaduljon az élet terévé. Figyelemre méltó, hogy Isten nem közvetlenül teremti meg a növényvilágot, hanem ezzel a földet bízta meg közvetítőként. Ebben az tükröződik, hogy a héberek a növényeket a földnek, mint az élet terének a berendezésére szolgáló lélek nélküli lényeknek (→lélek), s nem az élőlények körébe tartozóknak tekintették, mint az állatokat. A teremtés eddigi művei az életet teremtő készítették elő a föld, a víz és a levegő megteremtésével. A 14. v.-sel kezdődik az élőlények teremtése, amelyeket a mozgásképességük jellemez. Az ókori szemlélet szerint tehát az égtestek is élőlények (vö. 1Kor 15,39–41).

¹⁴Azután ezt mondta Isten: Legyenek világító testek az égbolton, hogy elválasszák a nappalt az éjszakától, és meghatározó jelei legyenek az ünnepeknek, a napoknak és az esztendőknél. ¹⁵Legyenek ezek világító testek az égbolton, hogy világítsanak a földre. És úgy történt. ¹⁶Megalkotta Isten a két nagy világító testet: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal, és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjszaka; meg a csillagokat. ¹⁷Az égboltra helyezte őket Isten, hogy világítsanak a földre, ¹⁸és uralkodjanak nappal meg éjszaka, és elválasszák a világosságot a sötétségtől. És látta Isten, hogy ez jó. ¹⁹Így lett este, és lett reggel: negyedik nap.

1,1 Zsolt 121,2; 146,6; Jer 10,12; Zsid 11,3 • 1,3 Zsolt 33,9; Ézs 45,7; 2Kor 4,6 • 1,5 Zsolt 74,16 • 1,9 Zsolt 104,6–9 • 1,10 Zsolt 95,5 • 1,14 Zsolt 104,19 • 1,16 Zsolt 136,7–9; Jer 31,35

Az Izráellel szomszédos népek az égitestekben nemcsak élőlényeket, hanem isteni lényeket is láttak, akik meghatározzák az emberek sorsát. Itt csupán a nappal és az éjszaka szabályozói, pusztán *világító testek*, s ezzel tudatosan leértékelődnek.

Az állatok teremtése

²⁰Azután ezt mondta Isten: Pezdüljenek a vizek élőlények nyüzsgésétől, és repdessenek madarak a föld felett, az égbolt alatt. ²¹És megteremtette Isten a nagy víziállatokat, a vizekben nyüzsgő különféle fajta úszó élőlényeket, és a különféle fajta madarakat. És látta Isten, hogy ez jó. ²²Azután megáldotta őket Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, és töltsétek meg a tenger vizét; a madár is sokasodjék a földön! ²³Így lett este, és lett reggel: ötödik nap.

Az állatvilág az életterük szerint tagolódik: vízi, levegőbeli és földi állatok (24. v.). A növények fennmaradásáról *fajtájuk* szerint történt gondoskodás (11k. v.), az állatok és az emberek esetében viszont maguk a teremtmények ruháztak fel a továbbplántálás teremtő erejével (28. v.), hogy a Teremtő megbízásából töltsék meg a vizeket és a földet. Mivel azonban nem a saját erejüket, hanem Isten teremtő erejét adják tovább, ez a megbízás egyúttal áldás is, amellyel Isten áldja meg teremtményeit (*megáldotta, azaz erőt ruházott rájuk, erre nézve → áldás*). – Külön kiemeli ez a szakasz a nagy *víziállatokat*. Más igék az őskáoszhoz közel állóknak tekintik őket (→ *Leviátán*); itt azonban az égitestekhez hasonlóan teremtmények, ha nagyságuk miatt bámulatosak is (vö. Zsolt 104,26).

²⁴Azután ezt mondta Isten: Hozzon létre a föld különféle fajta élőlényeket: különféle fajta barmok, csúszómászókat és egyéb földi állatokat. És úgy történt. ²⁵Megalkotta Isten a különféle fajta földi állatokat, a különféle fajta barmokat, meg a föld mindenféle csúszómászóját. És látta Isten, hogy ez jó.

A földi állatok különféle fajtái a szelíd állatok (*barmok*) meg a mezei vadak, valamint a *csúszómászók* a bogaraktól a kígyókig.

Az ember teremtése

²⁶Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon, az egész földön és mindenben, ami a földön csúszik-mászik.

²⁷Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket.

²⁸Isten megáldotta őket, és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet.

Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen!

²⁹Azután ezt mondta Isten: Nektek adok az egész föld színén minden maghozó növényt, és minden fát, amelynek maghozó gyümölcse van: mindez legyen a ti eledeletek. ³⁰Minden földi állatnak, az ég minden madarának és minden földi csúszómászónak pedig, amelyben élet van, eledelül adok minden zöld növényt. És úgy történt.

Az ember teremtése ugyanazon a napon történt ugyan, mint az állatoké, mégis az emberé különválasztva van leírva, és ő különleges viszonyba kerül Teremtőjével. Teremtését a Teremtőnek saját magához intézett felszólítása előzi meg (a többes szám: *Alkossunk...* plurális majestatis, s nem valószínű, hogy segédkező angyalokra utalna; de ezzel szemben vö. a 3,22 magyarázata).

Az ember nem valami, az állatoktól megkülönböztető külső megjelöléssel, de még csak halhatatlanságra teremtettségével sem lesz a *képmása* Istennek, hanem szabadsága és felelős volta által, amellyel mint Isten megszólítottja áll a Teremtő előtt, mint olyan lény, aki egész létével felelhet, mert felelős neki. A *képmás*-sal fordított héber szavak közül az első tulajdonképpen állóképet, istenszobrot jelent. Ahogy egy isten vagy akár egy uralkodó képe azt képviseli, akit ábrázol, úgy áll az ember, mint Isten helyettesítője, a teremtett lények és dolgok között. A föld és az állatvilág felett való uralkodás nem elnyomást és kizsákmányolást jelent; mintajául az ókori keleti uralkodó ideális képe szolgált, azé az uralkodóé, akitől függ alattvalóinak jóléte. (Ezért nevezik a királyokat és a vezetőket népeik „pásztorai”-nak: Jer 6,3; 25,34–37; Zak 11,16; s hogy mi várható el a pásztoroktól, arról a Zsolt 23; Ez 34; 1Sám 17,34k szói.) – Jelentős, hogy Isten képmása nem csupán a férfi vagy általában az ember, hanem hangsúlyozottan a *férfi és a nő*. Csak ebben a kettősségben teljeszen Isten képmása az ember, és csak így töltheti be valóban Istent helyettesítő megbízását a teremtésben. Végső és mindent átfogó értelemben Isten igazi képmása Krisztus, akiben tökéletesen tükröződik Isten lényé (2Kor 4,4; Kol 1,15; Zsid 1,3).

^{29k. v.} Élőlények leölése és fogyasztása a papi hagyomány (ld. Bevezetés Mózes öt könyvéhez) teremtési hitvallása szerint nem volt Isten eredeti teremtő szándékában, ez a 9,2k szerint csak az eldurvuló emberiségnek tett engedmény.

³¹És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó. Így lett este, és lett reggel: hatodik nap.

A teremtés hetedik napja

2¹Így készült el a menny és a föld és minden seregük.

²A hetedik napra elkészült Isten a maga munkájával, amelyet alkotott, és megpihent a hetedik napon egész alkotó munkája után. ³Azután megáldotta és megszentelte Isten a hetedik napot, mivel azon pihent meg Isten egész teremtő és alkotó munkája után.

⁴Ez a menny és föld teremtésének a története.

1,26 1Kor 11,7; Jak 3,9 • 1,27 Mt 19,4; Mk 10,6 • 1,28 Zsolt 8,7–9; 115,16 • 1,31 Préd 3,11 • 2,1 Ézs 40,26 • 2,2–3 2Móz 20,11; Zsid 4,4

Isten megnyugvása mutatja, hogy a Teremtő munkája elkészült, azaz teljesen lezárult. Minden előfeltétele adva van annak, hogy a teremtés most már önmagától, azaz a beléje helyezett élet és áldás erejéből állhasson fenn. De Isten megnyugvása ugyanakkor még valami fontosat ad hozzá a bevégzett teremtéshez: a nyugalom adományát teremtményei számára, amely a heti nyugalom napjában fejeződik ki. Isten megszenteli a hetedik napot, azaz a sajátjának, a maga számára fenntartott napnak jelenti ki; és megáldja, azaz ennek a napnak a munkaszünetét és az istentiszteleti ünneplés által való megszentelődés különleges áldását adja (→szombat). Az összesen nyolc teremtő aktusnak hat napra való elosztása képletesen arra utal, hogy a nyugalom napjának oka és alapja magában a teremtés rendjében van.

Az első ember az Éden kertjében

Amikor az Úristen a földet és a mennyet megalkotta, ⁵még semmiféle mezei fű nem volt a földön, és semmiféle mezei növény nem hajtott ki, mert az Úristen még nem bocsátott esőt a földre. Ember sem volt, aki a termőföldet megművelje. ⁶Akkor pára szállt fel a földről, és mindenütt átította a termőföld felszínét. ⁷Azután megformálta az Úristen az embert a föld porából, és élet leheletét lehelté orrába. Így lett az ember élőlényé.

Az ember és az állat teremtését a 2. rész az 1. részzel szemben önálló, eredetibb módon beszéli el. Az élőlényeket és az élettereket ott a „mennyet és földet” (1,1) magában foglaló rend tagjaiként láttuk, amelyben az egyik nemcsak kiegészíti, hanem előfeltételezi is a másikat. Itt viszont minden az emberre vonatkozik, az emberre, aki egy körülhatárolt világban él, és arra rendeltetett, hogy megművelje a földet. Istennek az →Úr neve arra utal, hogy itt már nem az az elbeszélő szól, aki az 1. részben beszélt (vö. a Bevezetés Mózes könyveihez; csak a 2. és 3. részben találkozunk az Úristen, szó szerint „Jahve Isten” szókapcsolattal).

A 7. versbeli leírást képes értelemben kell vennünk. Ez világosan kiderül abból, hogy Isten az embert „a föld porából” formálja, teljesen alkalmatlan anyagból, amely az ember mulandóságára emlékeztet (vö. 3,19, ahol ugyanaz a héber szó szerepel!). Félreérthetetlenül hozza tudomásunkra, hogy az ember az életét nem magától, s nem is a természet erőiből kapta, hanem Teremtőjének kölcsönbe adott és vissza is követhető életleheletétől (Zsolt 104, 29). A lehelet a lélegzetet jelenti, mint az élet erejét; a bibliai emberképre nézve ld. →lélek (a „lélek” egyébként az itt lény-nyel, élőlény-nyel fordított héber szóra használt kifejezés).

6.u.: A Föld átítása a későbbi vegetációt készíti elő.

⁸Úteltetett az Úristen egy kertet Édenben, keleten, és ott helyezte el az embert, akit formált. ⁹Sarjasztott az Úristen a termőföldből mindenféle fát, szemre kívánatosat és eledelre jót; az élet fáját is a kert közepén, meg a jó és a rossz tudásának fáját.

A 8. versbeli Éden egy keleti vidéknek, később magának a kertnek a neve (15. v., vö. 3,23; Éz 28,13). Hé-

berül az →Éden hasonló hangzású a „gyönyörűség” jelentésű szóhoz. A tudás fája-ra nézve ld. a 17. v. utáni magyarázatot.

¹⁰Édenből pedig folyó jött ki a kert megöntözésére, amely onnan szétágazott, és négy ágra szakadt. ¹¹Egyiknek Píson a neve. Ez megkerüli Havíla egész földjét, ahol arany van. ¹²Ennek a földnek az aranya jó. Van ott illatos gyanta és ónixkő. ¹³A második folyónak Gihón a neve. Ez megkerüli Kús egész földjét. ¹⁴A harmadik folyónak Hiddekel a neve. Ez Assúr keleti részén folyik. A negyedik folyó pedig az Eufrátesz.

Rövid ókori földrajz szakítja meg az elbeszélést. Az első két folyam nem határozható meg bizonyosan. Havíla nyilván Arábiában keressendő; Kús = Nubia, ill. Etiópia. Az érteleme: a paradicsomot átszelő életfolyamból ered az a négy fő folyó, amely termékenyebb teszi a földet. A négyes szám a négy égtájnak felel meg, és az egész földkerekséget fejezi ki (vö. Zak 6,1-7).

¹⁵És fogta az Úristen az embert, elhelyezte az Éden kertjében, hogy azt művelje és őrizze. ¹⁶Ezt parancsolta az Úristen az embernek: A kert minden fájáról szabadon ehetsz, ¹⁷de a jó és a rossz tudásának fájáról nem ehetsz, mert ha eszel róla, meg kell halnod.

Az Éden kertje (vö. a 9. v. utáni magyarázatot) nem a semmittevés földje. Az embernek van feladata. Együttal azonban parancsot is kap Istenőt, amely a teremtményi mivoltából adódó korlátaira emlékezteti. A jó és rossz tudása a héber embernek elsősorban vagy kizárólag nem az erkölcsi jót, ill. elvetendőt juttatta eszébe. A jó és rossz átfogó értelemben jelenthet minden pozitívumot vagy negatívumot, tehát „minden”-t (vö. 24,50; 5Móz 1,39; Zof 1,12). A tudás fájának gyümölcse így az isteni mindentudásban részesítene (vö. 3,22). Itt azonban valószínűbb, hogy „a hasznos és a káros” tudását (a „jó és rossz” másként a 4Móz 13,19-ben), tehát a korlátozott tudást jelenti, amely az élet nehézségeivel való megbirkózáshoz szükséges. Az ilyen tudás teszi lehetővé, hogy az ember életét a saját keretei között élje, és ne szakadjon ki az állandó kapcsolatból Teremtőjével, aki irányítja a lépéseit, és megóvjá őt attól, hogy túllépje korlátait, s magát meg környezetét is tönkretegy. Egyértelmű tehát az intelem: az ember élete vagy halála múlik azon, hogy engedelmeskedik-e az isteni vezetésnek vagy nem.

¹⁸Azután ezt mondta az Úristen: Nem jó az embernek egyedül lenni, alkotok hozzáillő segítőtársat. ¹⁹Formált tehát az Úristen a földből mindenféle mezei állatot, mindenféle égi madarat; és odavitte az emberhez, hogy lássa, minek nevezze; mert minden élőlénynek az a neve, aminek az ember nevezi. ²⁰Így adott az ember nevet minden állatnak, az égi madaraknak és minden mezei élőlénynek, de az emberhez illő segítőtársat nem talált.

2,7 1Móz 3,19; Jób 10,8-9; Ézs 2,22; 1Kor 15,45-47 • 2,9 Jel 2,7; 22,2.14 • 2,14 Dán 10,4 • 2,15 Éz 28,13 • 2,17 1Móz 3,3.11.17; Róm 6,23 • 2,18 Préd 4,10

Az ember viszonya az állatokhoz annak a kapcsolatnak a háttere, amely egyedül ember és ember között van. Az állatok is nyújtanak segítséget az embernek, de nem jelentik az *emberhez illő segítőtársat*. Amikor az ember megnevezi az állatokat, akkor besorolja őket a maga világába, és máris gyakorolja uralmát felettük (vö. 1,28).

²¹Mély álmat bocsátott azért az Úristen az emberre, és az elaludt. Akkor kivette az egyik oldalbordáját, és húst tett a helyére. ²²Az emberből kivett oldalbordát asszonnyá formálta az Úristen, és odavitte az emberhez. ²³Akkor ezt mondta az ember:

Ez most már csontomból való csont, testemből való test.

Asszonyember legyen a neve: mert férfiemberből vétetet.

²⁴Ezért a férfi elhagyja apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és lesznek egy testté.

Az asszonynak a férfi *oldalbordájából* történő származása nem a nő alárendeltségét vagy éppen alsóbbrendűségét akarja jelezni; kettejük páratlan összetartozását és eredeti kapcsolatát fejezi ki, azt, hogy egymás számára teremtettek. Ennek megfelelően a *lesznek egy testté* a teljes, testi-lelki közösséget jelenti. A *csontomból való csont* felkiáltás nem a bordájából való vételre vonatkozik, hanem az az asszony megpillantására adott közvetlen visszhang: Végre valaki, aki hozzám hasonló! Az *asszonyember* – *férfiember* szójáték (a héber *is-issá* megfelelője) a 21k. v.-ben képletesen elbeszél eseményekhez kapcsolódik.

²⁵Még mindketten mezítelenek voltak: az ember és a felesége; de nem szégyelltek magukat.

A mezítelenséget a különböző népek különbözőképpen értékelik. A héberек szemében illetenség, szégyen volt (vö. 2Sám 10,4k; Ez 16,7k); ennek felel meg az, hogy a ruházat fejezi ki a társadalmi állás tekintélyét (=ruha). Itt azonban a mezítelenség természetes állapot, majd csak az embernek Teremtőjétől való elfordulásával lesz szégyellnivaló (vö. 3,7).

A bűnbeesés

3 ¹A kígyó pedig ravaszabb volt minden mezei állatnál, amelyet az Úristen alkotott. Ezt kérdezte az asszonytól: Csakugyan azt mondta Isten, hogy a kert egyetlen fájáról sem ehettek? ²Az asszony így felelt a kígyónak: A kert fainak gyümölcséből ehettünk, ³csak annak a fának a gyümölcséről, amely a kert közepén van, mondta Isten: Nem ehettek abból, ne is érintétek, mert meghaltok. ⁴De a kígyó ezt mondta az asszonynak: Dehogyan haltok meg! ⁵Hanem jól tudja Isten, hogy ha esztek belőle, megnyílik a szemetek, és olyanok lesztek, mint az Isten: tudni fogjátok, mi a jó, és mi a rossz.

Az ember ősbűne az, hogy olyanná akar lenni, mint az Isten. Isten határt szabott az embernek, hogy megővje őt a lehetőségeivel való visszaéléstől (vö. 2,17 és magyarázata). De az ismeretlen, ami még tilos is, ellenállhatatlan csábító erővel hat. A kígyó indítja el a

folyamatot, a kísértés azonban végeredményben magában az emberben támad. Közrejátszik benne a kíváncsiság, de a bizalmatlanság és a kétely is: *Csakugyan sajnál tőlünk valamit az Isten? Az a túlzás, amellyel az asszony elhárítja az ajánlatot (a tilalom megtoldása: ne is érintétek)*, jelzi a hajlandóságot.

A korai zsidó igemagyarázatokban, s ezért az Újszövetségben is, az ördög képe lett a *kígyó* (Jn 8,44; Jel 12,9; 20,2). A bűneset történetének elbeszélője kifejezetten az állatok közé sorolja, s csupán különösen okosnak látja (a *ravasz* itt pusztán okosat jelent). Ezzel nyilván azt akarja elérni, hogy az ember a gonosz és emberfeletti hatalmakra való hivatkozással ne próbáljon kibújni felelőssége alól.

⁶Az asszony úgy látta, hogy jó volna enni arról a fáról, mert csábítja a szemet, meg kívánatos is az a fa, mert okosá tesz: szakított a gyümölcséből, evett, majd adott a vele levő férjének is, és ő is evett. ⁷Ekkor megnyílt mindkettőjük szeme, és észrevették, hogy mezítelenek. Ezért fűgefaleveleket fűztek össze, és ágyékkötőket készítettek maguknak.

Most mindketten olyanok, mint a becsapott család! Kiestek abból az elrejtettségből, amelyet az Isten parancsa iránti engedelmisség nyújt, s első ízben látják meg mezítelenségüket (vö. 2,25 magyarázata). E felébredt asszonyérzet ellenére sincs köze a bűnesetnek a szexuális csábításhoz. Bűnük az, hogy megszegték az isteni parancsot (2,17), hogy olyanok akartak lenni, „mint az Isten” (5. v.). A szexualitásnak és a nőnek, mint csábítóknak a leértékelése nem következtethető ki az 1Móz 3-ból.

⁸Amikor azonban meghallották az Úristen hangját, amint szellős alkonyatok jár-kelt a kertben, elrejtőzött az ember és a felesége az Úristen elől a kert fái között. ⁹De az Úristen kiáltott az embernek, és ezt kérdezte: Hol vagy? ¹⁰Az ember így felelt: Meghallottam hangodat a kertben, és megijedtem, mert mezítelen vagyok. Ezért rejtőztem el.

Az *Ádám* tulajdonképpen nem tulajdonnév, hanem „az ember” jelentésű héber szó (a 2–4. részben ezért szerepel mindig határozott névelővel: há-ádám). Mivel az első emberbe minden ember beleértendő, ezért jobb, ha ezután is (mint a 2,25-ben) Ádám helyett „az ember”-t mondunk. A héber szövegben első ízben az 5,3-ban olvasható Ádám határozott névelő nélkül, s itt szerepel először tulajdonnévként.

¹¹Az Isten erre azt kérdezte: Ki mondta meg neked, hogy mezítelen vagy? Talán arról a fáról ettél, amelyről azt parancsoltam, hogy ne egyél?

¹²Az ember így felelt: Az asszony, akit mellém adtál, ő adott nekem a fáról, és így ettem. ¹³Akkor az Úristen ezt kérdezte az asszonytól: Mit tetél? Az asszony így felelt: A kígyó szedett rá, azért ettem.

2,22 1Kor 11,8 • 2,24 Mt 19,5; Mk 10,7–8; Ef 5,31 • 3,1 Jel 12,9; 20,2 • 3,2–3 1Móz 2,16–17 • 3,6 2Kor 11,3; 1Tim 2,14 • 3,10 1Móz 2,25; 3,7

Isten büntetése

¹⁴Akkor ezt mondta az Úristen a kígyónak:

Mivel ezt tetted, átkozott légy minden állat és minden mezei vad közt: hasadon járj, és port egýél egész életedben!

¹⁵Ellenségeskedést támasztok közted

és az asszony közt,
a te utódod és az ő utódja közt:
ő a fejedet tapossa,
te meg a sarkát mardosod.

A kígyóra kimondott átok jelzi, hogy eredetileg négy lábán járó állat volt. A bibliai elbeszélés itt és a következő büntetésekben a jelenlegi világ negatív jelenségeit őstörténeti eseményekből eredezteti. Számunkra ebben egy mélyértelmű igazságra utal a kép: Az embernek Istenhez fűződő viszonyában bekövetkezett törés zavart okoz a teremtményekhez és az embertársakhoz fűződő kapcsolatokban is (16. v.).

A 15. v. az ember és a kígyó közötti kölcsönös ellenségeskedésről beszél. Mivel a héberben egyes számban van szó az asszony *utódjáról*, a keresztényen írásmagyarázat már igen korán az első utalást látta ebben a gonosz legyőzésére Éva utóda, Jézus által.

¹⁶Az asszonynak ezt mondta:

Igen megnövelem terheséged fájdalmát, fájdalommal szüled gyermeked, mégis vágyakozni férédj után, ő pedig uralkodni fog rajtad.

Az asszony büntetése a legemlékezőbb és legsajátosabb művoltában éri őt, mint anyát és mint a férfi élettársát. A férfival való egyenértékűségéből (2,23k) a bűn átk miatt a férfinak a nő feletti uralkodása lesz, ami Krisztus által ér majd véget (Gal 3,28; 1Kor 11,11k; →nő).

¹⁷Az embernek pedig ezt mondta:

Mivel hallgattál feleséged szavára, és ettől arról a fáról, amelyről azt parancsoltam, hogy ne egýél, legyen a föld átkozott miattad, fáradsággal élj belőle egész életedben!

¹⁸Tövist és bogáncsot hajt neked, és a mező növényét eszed.

¹⁹Arcod verejtékével eszed a kenyeret, míg visszatérsz a földbe, mert abból vétettél.

Bizony por vagy, és vissza fogsz térti a porba!

A munka nem átok, hozzátartozik az ember rendeltetéséhez (2,15), de most már ez is a bekövetkezett romlás jegyét hordozza. A 19. v. megfogalmazása mutatja, hogy a halandóság a teremtés tényének tekintendő, ami eredetileg is az ember sorsa (vö. 2,7 és magyarázata); s ugyanez derül ki a 22. v.-ből is. Eszerint Isten nem hajtotta végre a 2,17-ben jelzett halálbüntetést (a *meg kell halnod* ott nem azt jelenti, hogy „halandó leszel”). A Teremtő étellel ajándékozta meg a bűnös embert. Ez nem következetlenség, vagy gyengeség, hanem kegyelmének bizonyítéka. De ahogy a Paradicsomon kívül gyötrelmes lesz a mun-

ka, úgy válik most a halál is olyan keserű véggé, amely kérdéssé teszi az emberi élet értelmét.

Még az „Édentől keletre” is (4,16) ismeri az Őszövetség a keserűség nélküli halált, amikor valaki az „életet betelten”, a teljessé vált földi lét után vátozik (25,8; 35,29; Jób 42,17). Idővel azonban egyre inkább elhatalmasodik az az érzés, hogy a halál nincs összhangban Isten jó teremtésével (1,31). A halál betetőzi az életnek azt a megszegényedését, amely a Paradicsomból való kiűzetés után bekövetkezett (14–19. v.). Ebből következik az az Őszövetségben is meglegelő felfogás, hogy a halál az első ember bűne miatt lépett be a világba (Róm 5,12; 6,23).

²⁰Az ember Évának nevezte el a feleségét, mert ő lett az anyja minden előnek. ²¹Az Úristen pedig bőrruhát készített az embernek és feleségének, és felöltöztette őket.

Az ember, aki egyenlő akart lenni Istennel (3,5), most korlátai közé szorul, de Isten továbbra is gondviseléssel fordul feléje; Isten maga ruházza fel őt, hogy elviselhesse az élet viszontagságait. Éva nevében kifejezésre jut, hogy a föld minden károsodása ellenére is még mindig az élet színtere (a név héber formája: *chavaa*, az „élet”-et jelentő héber szóra emlékeztet).

²²Azután ezt mondta az Úristen: Íme, az ember olyanná lett, mint miközülünk egy: tudja, mi a jó, és mi a rossz. Most azért, hogy ne nyújthassa ki kezét, és ne szakíthasson az élet fájáról is, hogy egýék és örökké éljen, ²³kiűzte az Úristen az Éden kertjéből, hogy művelje a földet, amelyből vétettél. ²⁴És miután kiűzte az embert, odaállította az Éden kertje elé a kerubokat és a villogó lángpallost, hogy őrizzék az élet fájához vezető utat.

Az ember olyan ismeretre tett szert, amely bizonyos mértékben önállóvá teszi őt Istennel szemben (vö. 2,17 utáni magyarázat). Isten nem sajnálja tőle az „örök életet”, de jelenlegi állapotában nem tudna helyesen (üdvösen) élni vele. Önmagától kell megvédenie az embert. A →*kerubok* mellé egy további őrt állít, az önálló lényként képzelt villámlást (a villogó lángpallost). – Az *élet fájához* az utat majd Krisztus, a „második Ádám” nyitja meg (Jel 2,7; 22,2), aki engedelmeskedik Isten akaratának (Róm 5,12–19).

22. v.: A *miközülünk egy* többes száma itt talán – az 1,26-tól eltérően – az angyalokra vonatkozik, akik a „mennyei udvartartás” tagjai (→istenfiak).

BIBLIA

ISTENNEK
AZ ŐSZÖVETSÉGBEN ÉS ÚJSZÖVETSÉGBEN
ADOTT KJELENTÉSE

KIADJA A MAGYAR BIBLIATÁRSULAT MEGBÍZÁSÁRÓL
A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KALVIN JÁNOS KIADÓJA
BUDAPEST, 1996